

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

PROGRAMMA KENNISKAART ARCHEOLOGIE

Archeologisch vierperioden systeem

Augustus 2014
Project *Best practices* prospectie
Project Verwachtingen in lagen

Samenvatting

De RCE heeft een **archeologisch vierperioden systeem** gemaakt. Dat is zowel gebaseerd op verschillen in bestaanswijze als op de wijze waarop de archeologische resten zich manifesteren (archeologische verschijningsvorm). Een dergelijke vereenvoudigde periode indeling was nodig voor de projecten *Best practices prospectie* en *Verwachtingen in lagen*, beide onderdeel van de *Kenniskaart Archeologie*. Natuurlijk kent iedere indeling zijn beperkingen en zeker binnen de archeologie zijn niet alle fenomenen in wederzijds uitsluitende categorieën te plaatsen. Daarom zijn in specifieke gevallen middels een voetnoot uitzonderingen gemaakt.

1 Inleiding

In zijn reactie op de evaluatie van de Wet en het Besluit op de archeologische monumentenzorg heeft de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een aantal voorstellen gedaan die leiden tot een versterking van het bestaande archeologische stelsel. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft als verbindende factor tussen beleid, wetenschap en praktijk de opdracht gekregen te zorgen voor de verwezenlijking van enkele van die voorstellen.

Een aantal van deze voorstellen is tot project uitgewerkt binnen het programma Kenniskaart Archeologie. De Kenniskaart Archeologie, een metafoor voor een samenhangend pakket van voorzieningen, heeft tot doel te zorgen voor een betere infrastructuur voor belangafweging binnen de archeologische monumentenzorg (amz).

Binnen de projecten van het programma Kenniskaart Archeologie bleek het nodig de archeologische perioden op een dusdanige manier te groeperen dat zowel rekening wordt gehouden met

belangrijke culturele verschillen, en met name verschillen in **bestaanswijze**, als met wezenlijke verschillen in (prospectief) **archeologische verschijningsvorm**.

Daarom is een indeling in vier perioden gemaakt die in deze notitie wordt beschreven. Deze grove fasering biedt een werkbare indeling van de gehele prehistorie tot en met de recente tijd voor onder andere het project *Best practices prospectie* en het project *Verwachtingen in lagen*. De belangrijkste scheidslijnen vallen samen met die in archeologische periodisering van Cohen *et al.* 2014.¹

¹ Cohen, K.M., S. Arnoldussen, G. Erkens, Y.T. van Popta & L.J. Taal 2014: Archeologische verwachtingskaart uiterwaarden riviereengebied, Deltares, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Utrecht, 34-36.

Omstreeks 1500 v. Chr. (Midden Bronstijd B) verschijnen meer plaatsvastе nederzettingen, robuuste boerderijen en uitgestrekte 'ingerichte', verkavelde akkercomplexen. De archeologische traceerbaarheid van menselijke activiteiten verbetert sterk en de prospectief archeologische verschijningsvorm daarvan is wezenlijk anders dan in de voorafgaande perioden. Bron illustratie: <http://histoforum.net/hunebeddenextra/bronz.htm>

2 Archeologisch vierperioden systeem

I Jagers, verzamelaars en eerste boeren

Periode: paleolithicum tot en met midden-neolithicum A (3400 voor Chr.)

Bestaanswijze: deze periode wordt gekarakteriseerd door gemeenschappen die gespecialiseerd zijn in de seizoensmatige exploitatie van natuurlijke voedselbronnen. Dit betreft jagers/visserij en verzamelaars tot en met gemeenschappen die hun levenswijze aanvullen met het gebruik van gedomesticeerde soorten (plant en dier), een zogenaamde *extended broad spectrum economy*. Deze gemeenschappen hebben aanvankelijk een sterk mobiel karakter (grotendeels bepaald door de seizoensmatige beschikbaarheid en aard van de voedselbronnen); aan het einde van deze periode neemt de mobiliteit af.

Archeologische verschijningsvorm: kleine tot grote vondststrooiingen (palimpsests) van vooral (vuur)steen en in veel mindere mate verbrand dierlijk botmateriaal. Aan het einde van deze periode verschijnt aardewerk. Grondsporen (met name kuilen) zijn zeldzaam of slecht herkenbaar, met uitzondering van haardkuilen. Begravingen zijn schaars en crematies nog zeldzamer.

II Vroege landbouwsamenlevingen²

Periode: midden-neolithicum B (3400 voor Chr.) tot en met midden-bronstijd A (1500 voor Chr.)

Bestaanswijze: deze periode wordt gekenmerkt door boerengemeenschappen met grotendeels een sedentair bestaan en kleinschalige landbouw. Nederzettingen worden periodiek verplaatst.

Archeologische verschijningsvorm: bewoningsresten uit deze periode worden gekenmerkt door vondststrooiingen (vaak met een grotere tijdsdiepte); ook met aardewerk. Aardewerk krijgt een grote rol binnen het vondstenspectrum. Vuursteen is nog steeds dominant onder het lithische vondstmateriaal, stenen bijlen en eerste gebruiksvoorwerpen van metaal (brons, goud). Grondsporen, ook van gebouwen, zijn schaars (slecht zichtbaar). Gedurende deze periode wordt het grafgebruik archeologisch gezien beter traceerbaar: hunebedden, steenkisten, grafheuvels en vlakgraven.

III Late landbouwsamenlevingen (met Romeins intermezzo bezuiden de *limes*)³

Periode: midden-bronstijd B (1500 voor Chr.) tot en met vroege middeleeuwen C (900 na Chr.).

Bestaanswijze: volledig ontwikkelde en geïntensiveerde agrarische levenswijze, met meer plaatsvasten nederzettingen, robuuste boerderijen en uitgestrekte 'ingerichte', verkavelde akkercomplexen. In deze periode ontstaan de zogenaamde '*Familiar Landscapes*'⁴. Kortom grote delen van het landschap worden door deze gemeenschappen ingericht. Gedurende deze periode ontstaan er verschillende vormen van nijverheid en handel en zijn de gemeenschappen niet meer geheel zelfvoorzienend. Ontwikkeling van nederzettingen die zich focussen op handel en handwerk. In de loop van deze periode is sprake van centraal gestuurd regionaal of bovenregionaal gezag (Romeinse tijd/Frankische rijk in de vroege middeleeuwen). Zekere mate van sociale differentiatie en acculturatie (lokale elites Romanisatie, Frankisering) en uiteindelijk kerstening.

Archeologische verschijningsvorm: Nederzettingen worden gekarakteriseerd door resten van huizen (soms met steenbouw), stallen, bijgebouwen, werkplaatsen, waterputten etc. Nederzettingen zijn rijk aan vondsten en grondsporen, vondsten bevinden zich vaak geconcentreerd in (afval)kuilen. Naast handgevoerd aardewerk doet ook gedraaid aardewerk zijn intrede. Aardewerk uit deze periode is vaak harder in vergelijking met het aardewerk uit de voorgaande periode. Metalen voorwerpen zijn steeds talrijker. Infrastructuur, zowel lokaal als regionaal, wordt zichtbaarder in de vorm van (monumentale) steenbouw zoals bruggen, wegen, kanalen etc. Het dodenbestel wordt archeologisch zichtbaarder: grafheuvels, vlakgraven, urnenvelden, rijengrafvelden en hergebruik van oudere begraafplaatsen. In sommige gevallen is sprake van begravingen met monumentaal karakter. Daarnaast heiligdommen zoals tempels, eerste kerken, kapellen en kloosters.

² De tot Zuid-Limburg beperkte Lineaire Bandkeramiek (LBK) wordt tot deze periode gerekend omdat de archeologische verschijningsvorm van deze cultuur meer aansluit bij periode II dan bij I.

³ De Romeinse tijd wordt niet onder periode IV geschaard omdat dit alleen juist zou zijn voor het gebied bezuiden de *limes*. Bovendien betreft het een relatief korte periode.

⁴ Arnoldussen, S. & D.R. Fontijn, 2006, Towards familiar landscapes? On the nature and origin of Middle Bronze Age landscapes in the Netherlands, *Proceedings of the Prehistoric Society* 72, 289-317

IV Staatssamenlevingen

Periode: vroege middeleeuwen D (900 na Chr.) tot en met nieuwe tijd (1950).

Bestaanswijze: Sterke uitbreiding van de bewoonde wereld: grootschalige georganiseerde ontginningen. Nederzettingen en eigendomsgrenzen komen definitief vast te liggen. Tot in de 13e eeuw domaniaal stelsel daarna opkomt markteconomie. Verder toenemende sociale differentiatie en elitevorming. Opkomst markteconomie leidt tot specialisatie (agrarisch, ambachtelijk, nijverheid, etc.), bevolkingsgroei tot intensivering en productie- verhoging. Rurale nederzettingen groeien vanaf de late middel- eeuwen uit tot dorpen. Grote, complexe nederzettingen ontstaan, met centrale functies: steden. Gespecialiseerde handelsnederzettingen langs rivieren. Bevolkingsgroei en specialisatie leidt tot afhankelijkheid. Economie: grootschalige winning van grind, zand,

klei en veen. Binnenlandse en internationale handel over land, via rivieren, en over zee. Verschillende vormen van staatsvorming: graafschappen, gewestelijke territoria

Archeologische verschijningsvorm: resten uit deze periode worden gekenmerkt door dichte grondsporenclusters en steen- bouw. Ontwikkeling van 'houtbouw' naar 'steenbouw', veel eerder in de stad dan op het platteland. Na 1300 wordt houtbouw archeologisch grotendeels onzichtbaar. In steden is er sprake van ophogingspakketten en afvallagen. Het gehele scala aan materiele cultuur (huisnijverheid tot en met industrie) is aanwezig; aardewerk, keramiek, glas, metalen, steen, etc. Voortschrijdende ker- stening: kloosters, kerken, kapellen, kerkhoven etc. Graven zonder bijgiften. Elites: 'moated sites', waaronder kastelen, later land- en buitenhuizen. Ambachtelijke specialisatie: o.a. molens, potten- en steenbakkerijen, brouwerijen, etc. Territorialiteit en conflict: o.a. landweren, linies, vestingwerken, slagvelden.

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Bert Groenewoudt, Bjørn Smit.

Met dank aan: Rik Feiken, Jan van Doesburg, Roel Lauwerier,
Tessa de Groot, Jeroen Bouwmeester, Eelco Rensink.

PROGRAMMA KENNISKAART ARCHEOLOGIE

- Project *Best practices* prospectie
- Project Verwachtingen in lagen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl
Augustus 2014